

HUMANIORA VID SKILJEVÄGEN

(Kolumn ÅU 9.1.97)

Universiteten i vårt land, liksom i de flesta västländer, är utsatta för ett dubbelangrepp från myndigheternas sida. Å ena sidan drabbas de av ekonomiska nedskärningar. Det är möjligt att de här nedskärningarna är svåra att undvika, att de sammanhänger med långsiktiga förändringar i den postindustriella världens ekonomi, som kanske kommer att medföra att den offentliga sektorn gradvis skärs ner allt mera. Vart detta leder på lång sikt är omöjligt att bedöma. Men på kort sikt är det andra angreppet än mera destruktivt för den högre utbildningen och forskningen: i stället för att låta universiteten själva hantera nedskärningarna, gnider myndigheterna salt i såren genom att underkasta universiteten resultatstyrning. Detta innebär att den traditionella ansvarsfördelningen mellan statsmakt och universitet håller på att upplösas: högskolmyndigheterna (eller kanske finansministeriet) utkorar sig själva till högsta expert i frågor som gäller utbildningens kvalitet och forskningens inriktning. Med hjälp av resultatstyrning skapar man oreda och förstämning i de spillror av universiteten som ännu tillåts överleva.

Farorna med att försöka styra forskningen utifrån har bl a påtalats av Dag Anckar i en artikel, "Best Little Whorehouse", i Finsk Tidskrifts jubileumsnummer. Att bedöma vad som är god forskning eller vilka frågeställningar som är meningsfulla är i sig en vetenskaplig uppgift, påpekar han, och om den överläts till andra instanser så kan resultatet inte bli annat än kvasivetenskap.

Ifall myndigheterna anger vilka frågor som ska anses viktiga, betyder det också att vetenskapens roll som generator av nya och kritiska synpunkter elimineras. (Man kan inte utesluta möjligheten att det just är dit myndigheterna syftar - å andra sidan kanske man överskattar myndigheterna om man tror, att det finns en enhetlig tanke bakom deras politik. Det troligaste är att de helt enkelt följer modet.)

*

Hårdast av allt verkar de humanistiska ämnena att drabbas. En stor del av Finlands offentliga forskningsbudget kanaliseras numera till EU:s gemensamma fonder, och de medel som återkommer därifrån går nästan uteslutande till teknologiska och naturvetenskapliga projekt, knappt alls till humaniora. Vad man kunde kalla grundforskning på människovetenskapernas område uppfattas idag som en onödig lyx.

I det här läget kan det kännas lockande för humanisterna att vända sig till andra källor. Det gäller att sälja sig till allmänheten, till företag, politiker och massmedier. Och det finns idag en omfattande efterfrågan på humanisternas varor: man vill att historikerna ska underhålla oss med roliga historier, att filosoferna ska tillhandahålla gottköpslösningar på moraliska dilemman, eller erbjuda en hisnande färd genom idévärlden. Humaniora blir förströelsevetenskaper. Vanligen är detta relativt harmlöst, men 1900-talets historia ger också talrika exempel på att förenklade versioner av historien eller vulgära filosofier kan användas i mera hotfulla syften.

*

Problemet är att det finns en klar motsättning mellan marknadsorientering och vetenskapliga ambitioner. Impulsen till vetenskapligt tänkande kommer just från en reaktion på de lockande förenklingarna. Och vice versa: en kvalificerad vetenskaplig utbildning gör det svårare för en forskare att servera allmänheten och politikerna de förenklingar de önskar sig. Det här betyder att den högre humanistiska utbildningen står inför ett val: ska man göra sitt bästa för att profilera sig för marknaden (och därmed upphöra t ex med forskarutbildning) eller ska man sträva att vidareutveckla de intellektuella värden som den humanistiska forskningen representerar?

"Etnisk identitet" har blivit ett av 90-talets modeord, och följaktligen finns det en förväntan att våra humanister ska kartlägga något man kallar "den finlandssvenska identiteten". Har man väl godtagit frågan vad som väsentligen kännetecknar den finlandssvenska folkgruppen, så kan man vara säker på att man också kommer att hitta ett svar. Men ärligt talat: vad är det som t ex _Jörn Donner_, klimpsoppa på Stundars, Akilles' bandyklubba, 'Naturvaktarna' och _Gunnar Björling_ har gemensamt, och som skiljer dem från alla yttringar av finsk eller rikssvensk kultur? Detta låter som en återgång till romantiken och tankarna om folksjälen. Kan man idag bedriva trovärdig forskning i sådana termer? (För övrigt tycker jag att världen kunde behöva litet mera mänsklig anständighet och litet mindre etnisk identitet.)

*

Men angår då dessa värden någon annan än humanisterna själva? Är t ex filosofi på akademisk nivå något mera än en exklusiv hobby, ungefär som filateli? Varför skulle den stödas med allmänna medel?

Det är inte lätt att bedöma vilken nationalekonomisk betydelse det har att det vid universiteten finns ett ämne som underkastar de andra vetenskapernas språk, liksom det offentliga språket, en fortsatt kritisk granskning. Det är ju möjligt att medborgare som går omkring och tror på UFO:n eller på officiellt sanktionerad vulgärvetenskap är lika produktiva i sina arbeten eller lika saktmodiga i sin arbetslöshet som de som har ett mera kritiskt förhållningssätt till massmediernas utbud. Humaniora är kanske ur den synvinkeln ingen bärande investering. Men om vi ställer oss likgiltiga till detta så har vi upphört att vara en kultur som lever i sanningssträvan. Mycket blir då annorlunda. (Det är intressant att notera att kulturens sekularisering i så fall fick detta till följd).

*

Förvisso är det angeläget att humanistiska forskare försöker nå ut till en större allmänhet, både inom och utanför universiteten. Men populariseringen borde höja medvetenheten hos sina mottagare, inte fördumma dem (något som framhävts av Uppsalalivingvisten Sven Öhman i hans bok "Svindlande perspektiv"). En stor del av dagens populärvetenskap går emellertid ut på att slå läsarna stumma av häpnad över svarta hål och tid som går baklänges. I stället borde den förmedla en föreställning om själva de vetenskapliga tankeformerna, få läsarna att förstå att vetenskapens resultat inte kommit till oss som en gåva från ovan, utan att de är den provisoriska och osäkra produkten av ofullkomliga människors försök att orientera sig i en svåröverskådlig tillvaro.